

RADNÓTI MIKLÓS MINT KÖNYVKIADÓK KÜLSŐ MUNKATÁRSA

„A mű, amit a költő haláláig alkot, halálával hirtelen egész lesz, s a kompozíció, melyet életében szinte testével takar, a test sírbahullásával látható lesz, az életmű fényleni és nőni kezd. Minden töredék, minden papírlapon talált sor adalék lesz, adalék az életműhöz, a nagy egészhez, mely lezárt, szigorúan befejezett és összetartozó immár”¹ — írja a költő József Attila töredékeiről, és ez órá is érvényes.

A Radnóti-kutatás eddig nem foglalkozott irodalmi tevékenységének egy olyan területével, amely föltétlenül vizsgálódásra érdemes, egyrészt sokoldalú személyi összeköttetései miatt, másrészt sokféle irodalmi, illetve kiadói munkássága következtében. Nem kevesebb mint tucatnyi kiadóval állt összeköttetésben kb. egy évtizedig. Itt mint lektor, korrektor, lexikon-munkatárs, kiadványszerkesztő, és természetesen mint műfordító, a kiadó több műfajában dolgozott; valamennyi esetben csak mint alkalmi, ideiglenes, külső alkalmazott, nemegyszer éhbérért, hiszen mint köztudomású, baloldali magatartása miatt középiskolai tanári álláshoz sem juthatott. Írásai részben megjelentek, néha szignálatlanul, részben pedig a kiadók levéltárában kell hogy lappangjanak. Minthogy csaknem minden vele összeköttetésben állt vállalat munkatársai közül többen élnek még, gondolni kellene meghallgatásukra, tanácsaikra és útbaigazításaikra.

Tolnai Gábor írja: „1934-ben és 1935-ben szorítóan nehezedik rá a magány; ezek az esztendőök, amikor a baloldali mozgalmak támogató erejét is nélkülözi”. Tolnai ezt a *Korunk* „szükkörű, szektás szemléleté”-nek tulajdonítja, mert „1933 után értetlen, igaztalan, szektás szemléletű kritikák jelennek meg róla, amelyek bántják, elkeserítik”.² Ehhez kiegészítésül ezt mondhatjuk: éppen ezekben az években Radnóti egy kis baloldali vállalattal kerül szoros kapcsolatba és itt szabad teret biztosítanak számára. Ez a Kosmos. A cég a Balaton utca 2. szám alatt Singer Dénes ügyvéd lakásán működött, az ő fia, Dénes Béla volt alapítója és igazgatója és egyúttal a cég által kiadott *Független Szemle* szerkesztője. Baloldali, szabadkőműves, szociáldemokrata és kommunista körökkel tartott kapcsolatot. Folyóiratának címét is tudatosan Czákó Ambró lapjától vette át. A Hajós utca 25. szám alatt levő Radó István nyomda nyomtatta kiadványait, itt készült később az *Apollo* és a *Gondolat* is. Baloldali írók fordításait hozta ki rövid idő alatt. Coudenhove-Kalergi, Dos Passos, Erich Ebermayer, Ilja Ehrenburg, Michael Gold és Franz Werfel könyvei egymás után jelentek meg.

¹ RADNÓTI M.: *Tanulmányok, cikkek* — Összeáll.: R.Éz P. Bp. 1956. 260.

² TOLNAI G.: *Radnóti Miklós* — ItK; 1962. 610.

Michael Gold *Zsidók pénz nélkül* c. regényét Gaál Gábor fordította egyik álnevén (Bolyai Zoltán).³ Magyar szerzők közül Nagy Lajos *Három magyar város*-át, Pap Károly sokat vitatott könyvét, a *Zsidó sebek és bűnök*-et, Hajnal Anna első verseskönyvét, Lukács László egy könyvét és az 1910 körül született költő-nemzedék első közös antológiáját, a *Korunk*-at adta ki. Kevésbé sikeres idősebb és ismeretlen fiatalabb írók könyveivel is próbálkozott, de ez már olyan ráfizetést jelentett, amit a kis cég nem tudott elviselni; 1935 nyarán csődöt jelentett.

A *Független Szemlének* figyelemre méltó munkatársi névsora alakult ki. A szélső baloldali, kommunista meggyőződésű írók közül Forgács Antal, Gelléri Andor Endre, Goda Gábor, M. Hegyi Ilona, Hollós-Korvin Lajos, Kemény Gábor, Körmendi Zoltán, Lukács László, Murányi-Kovács Endre, Nádass József, Remenyik Zsigmond, Sándor Kálmán, Sós Aladár, Totis Béla és Zelk Zoltán voltak munkatársai. Szociáldemokraták: Biró Gábor, Faludy György, Hárs László, Hort Dezső, Justus György, Justus Pál, Keszthelyi Zoltán is dolgoztak neki. Bajomi Lázár Endre, Bartók János, Enczi Endre, Erdős Jenő, Gergely Márta, Görög Imre, Habán Mihály, Hajnal Anna, Hajnal Gábor, Halmos Béla, Karczag Imre, Németh Andor, Szabados András, Szirtes Andor, Thurzó Gábor, Valér Erik, Vas István, Vass László és Weöres Sándor tarkították a névsort. A szerkesztőségbe Hamvas Béla, Jancsó Elemér és Murányi-Kovács Endre társult be. Dénes Béla a *Független Szemléből*, amely havi, illetve kéthavi folyóiratként indult, kombattáns hetilap-típusú orgánumot akart csinálni, tényezőt Budapest szellemi életében, az irodalmi élet vitáiba beleszólást kérve, a színházi és művészeti programot kritizálva. Visszatetszést keltett, hogy élesen Babits ellen fordult, holott munkatársainak egy része a *Nyugat*ba is írt. Radnóti Miklósnak minden számban jelent meg írása, ezek közül nem egy rendkívül jelentős, mint például az akkor vakmerőségnek számító, Lukács Györgyöt idéző tanulmánya, melyben a szocialista irodalomtól tökéletes formát követel, vagy Illyés Gyula oroszországi útinaplójáról szóló elragadtatott ismertetése. Közleményei révén ő a lap valódi főmunkatársa. Igyekezett a Szegedi Fiatalokat is bevonni.⁴ Ezt a folyóiratot sokra tartotta, gondosan bekötve meg is őrizte könyvtárában.⁵

A Kosmos-szal való együttműködés másik jelentős dokumentuma a nemzedéki antológia. A *Korunk* – 12 fiatal költő c. versantológia

³ SZILÁGYI A.: *Michael Gold és Gaál Gábor* – *Korunk*; 1968. 1688–1689. A szerző tévesen a Pantheonnak és Dormándi Lászlónak tulajdonítja a kiadást és a fordítást.

⁴ CSAPLÁR F.: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma* – Bp. 1967. 128–131; nem említi ezeket a kapcsolatokat.

⁵ RADNÓTI MIKLÓSNÉ szíves szóbeli közlése.

Forgács Antal, Habán Mihály, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Kis Ferenc, Radnóti Miklós, Rónai Mihály András, Sértő Kálmán, Toldalaghy Pál, Vas István, Weöres Sándor és Zelk Zoltán verseit tartalmazza, Fejtő Ferenc bevezető és elemző tanulmányával. A címlap hátán a kötet szerkesztőiként Dénes Béla és Radnóti Miklós vannak feltüntetve. A kötet 1935 könyvnapjára jelent meg; a *Független Szemle* könyvnapj és egyúttal utolsó száma szemelvényeket hozott az antológiából. A kötet nemzedéki jelentősége vitán felüli. Mintaképe és ösztönzője az 1900 körül született költőnemzedéket bemutató *Forrás* c. antológia lehetett, melyben Bányai Kornél, Féja Géza, Erdélyi József, Fodor József, Sárközi György, Simon Andor és Szabó Lőrinc lépett fel együttesen. A kötetből az akkor már jó nevet szerzett, vagy feltűnést keltett, a nemzedékhez tartozó költők közül hiányzik Bóka László, Jankovich Ferenc, Képes Géza, Rónay György és Takáts Gyula. A kötet így is haladás a Vajda János Társaság első nemzedéki kísérletéhez képest; Betlen (Boldizsár) Iván, Ortutay Gyula és Szabó Zoltán, akik közben mint szociográfusok és néprajzosok tűntek fel, itt már nem szerepelnek a költők sorában. Rónay László a hiányok ellenére is úgy véli, hogy „teljes súllyal, szinte minden összetevőjével mutatta be a nemzedéket... Az 1935-ös év a Korunk antológiával lezárta a nemzedék kibontakozásának első szakaszát”. Nem lehet azt állítani, amit Rónay: „A válogatás elsősorban a Nyugatra támaszkodott s ez a magyarázata, hogy a névsor nem teljes.”⁶ A nevek kiválasztása körül hónapokig tartó eszmecsere folyt; Bóka László például nem volt hajlandó részt venni az antológiában.

Csaplár Ferenc, bár Radnótinak a Kosmos-szal és a *Független Szemlével* való összeköttetéséről nem tud, ezeket az éveket pontosan jellemzi: 1933-tól költészete „az antifasiszta harc szolgálatában áll: a szocialista eszmeiség jegyében antifasiszta, nemzeti költészetté szélesedik, akár József Attiláé”.⁷ Ezt az állítást Radnótinak a *Független Szemlébe* írt prózai írásai is támogatják. Molnár Ferenc helyesen figyelte meg Radnóti közösség-kereső igényét és észrevette a *Független Szemle* szerepét is pályája alakulásában: „A Reichenbergből hazatérő Radnóti igyekszik — nézeteit ha csak körvonalakban is osztó — közösségbe kerülni. Ez a törekvés majd mindig valamely irodalmi folyóirat, lap vagy antológia körül realizálódott: 1928, *Jószág*, *Kortárs*; ez a későbbi évekre is érvényes: a Szegedi Fiatalok művészeti közössége, *Független Szemle*, *Korunk*.”⁸

Én az Apollo révén kerültem velük kapcsolatba. A fürge Erdős Jenő, aki Gulyás Pálnál Debrecenben látta a *Válás* indulása körüli

⁶ RÓNAY L.: *Az Ezüstkör nemzedéke* — Bp. 1967. 54–61.

⁷ CSAPLÁR F.: i. m. 128.

⁸ MOLNÁR F.: *Radnóti Miklós pályakezdésének körülményeiről* — ItK; 1968. 343.

levelezésemet vele és Németh Lászlóval — egy időben a *Tiszántúli Figyelő* c. lapot akarta az *Apollo*vá átváltoztatni —, fölhívta Dénes figyelmét az *Apollo* gárdájára. Dénes Béla hajlandó volt a Radó nyomdában levő folyószámlája terhére engedélyezni az *Apollo* I. és II. kötetének szedését és nyomását, de a nyomdaköltség kiegyenlítését kinyomtatás után megkövetelte. Dénes Béla az *Apollo* első számának megjelenése után Bókát és engem összehozott Radnótival abban a reményben, hogy a Szegedi Fiataloknak az *Apollo*ba való beolvadása, illetve a közös föllépés megvalósítható. Hosszas, főként Baróti Dezsővel és Tolnai Gáborral folyó levelezés és tárgyalás után, ez nem valósult meg és végül is csak Ortutay Gyula és Reitzer Béla írt a lapba, bár a Szegedi Fiatalok folyóirataival, mint a *Magyarságtudomány*, *A Színpad* és a *Fiüggetlen Színpad*, együttműködtünk.

A második könyvkiadó, ahol mint „bedolgozók” Radnótival együtt dolgoztunk, éspedig tartósan és intenzíven, a Révai volt. Vadász utca 16. sz. alatti cégüket a fiatal, dinamikus kiadó, Lantos Kálmán akkor szervezte újjá és frissítette fel. 1935 őszén Lantos Kálmán elhatározta a könyvpiacra régóta nélkülözött egykötetes lexikon kiadását. Ebben apja, Lantos Adolf hagyományát követte, aki a húszas évek közepén vállalatával, a Géníusszal kiadta a nagy közönségsikert aratott *Világlexikont*. Ennek szerkesztői Braun Róbert és Pikler Blanka, Szabó Ervin hajdani munkatársai, az átszervezett Révainál is fő lektorok voltak. Schöpflin Aladár börtönből nemrég szabadult fia, Schöpflin Gyula és ennek egy Eötvös-kollégiumi barátja, a szlavista Koroknay István lett a két ügyvezető lektor és titkár. Schöpflinnek jóbarátja volt Radnóti, Bálint Györgyék és a mozgalom révén ismerték egymást. A *Révai Kis Lexikon* négy-öt havi intenzív munkával készült el. A szerkesztőségben naphosszat körmöltünk: haza is vittünk munkát; bár teljesítménybért, sordíjat kaptunk, akkori diákkori szerény viszonyainkhoz képest horribilis összegeket kereshettünk. Varjú Elemér, a Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatója lett a lexikon főszerkesztője; olvasó szerkesztője az enciklopédista Braun Róbert, a *Huszedik Század* munkatársa, Jászi Oszkár barátja, az egyik első falukutató. A lexikonba sok efemer értékű címszó is került, a közélet összes szereplői benne voltak, ennek ellenére, egyes munkatársainak radikális beállítottsága következtében, mégis voltak benne merész kezdeményezések. Egy ilyen egykötetes lexikon a megtévesztült objektivitás kell hogy legyen stílusában is. Mégis a címszavak kiválasztásában, értékítéletekben és jelzők kiemelésében itt-ott fel-felcsillan az egyéni állásfoglalás és az érzelmi beavatkozás. Radnóti címszavait stíluskritika segítségével, egyéb prózai műveink vallomásával, emlékezetből igyekszem megközelíteni; lehet, hogy a Révai cég irattárából a kéziratok vagy legalább tördelt korrektúrák

még előkerülhetnek. A világirodalmi címszavak között a franciákon látszik meg legjobban kezennyoma (pl. Francia irodalom, Szimbolizmus, Verlaine), és természetesen a klasszikus és modern magyar írókon. A magyar klasszikusok között Zrínyi, Gyöngyösi, Kazinczy, Dayka, Csokonai, Virág, Berzsenyi, Vörösmarty valóságos kis Radnóti-versek; a modern magyarok közül Babits, Juhász, Kaffka, Kassák, József Attila, Sík Sándor utalnak rá⁹. A korabeli sajtó figyelmét elkerülte, hogy az 1918–19-es emigránsok szép névsora szerepel a lexikonban. Sikertült az emigráció egész sereg kiválóságának külföldi, nemegyszer moszkvai létezését regisztrálni és így tudatosítani; ilyenek: Antal Sándor, Balázs Béla, Barta Sándor, Bölöni György, Fényes László, Gaál Gábor, Gábor Andor, Kahána Mózes, Lányi Sarolta, Lukács György, Madzsar József, Mannheim Károly, Mészáros László, Pogány József, Polányi Mihály, Pór Bertalan, Rónai Zoltán, Szántó Béla.¹⁰

Átellenben levő lakásából gyakran megjelent Kőhalni Béla, Szabó Ervin jóbarátja, a kitűnő bibliográfus, aki éppen az *Új Könyvek Könyve* megvalósításán dolgozott; a Szegedi Fiatalok bőséges reprezentációja a kötetben innen ered; Radnóti is egyik legszebb vallomását ide írta.¹¹ Itt dolgozott Fenyves Sándor, a kitűnő fiatal grafikus, a modern magyar könyvcímlap egyik mestere. Schöpfflin Gyula szobájában nemegyszer kis kaszinó alakult ki, a *Gondolat* nem egy közleménye ide vezethető vissza. A költő valószínűleg olyan lektori és korrektori munkákat is kapott Schöpfflin Gyula révén, mint jómagam; ma ellenőrző szerkesztésnek nevezik, akkoriban ez kiadóknál eléggé ismeretlen volt.

A Franklin Társulat-nál hosszú évek során sokféle tevékenységet fejtett ki. Írásai jelentek meg a *Tükörben*; ő szerkesztette, disszertációja nyomán, Kaffka Margit kiadatlan verseit;¹² Halász Gábor nagyrabecsülése révén a *Kétnyelvű Klasszikusok* részére fordította Lafontaine verses meséit és az ő révén kapott megbízást Shakespeare *Vízkeresztjének* fordítására a Halász gondozásában készülő új *Összes Shakespeare* részére. (Ez végül is Ruttkay Kálmán gondozásában jelent meg Zádor

⁹ *Révai Kis Lexikona*. A mindennapi élet és az összes ismeretek enciklopédiája – Révai. Bp. 1936. 1095 oldal. A magyar klasszikusok és modernek sorrendben a következő oldalakon találhatóak: 1079, 411, 533, 231, 217, 1054, 129, 1060, 88, 510, 514, 520, 508, 891.

¹⁰ Lelőhelyük: uo. 50, 95, 108, 154, 325, 366, 366, 514, 592, 617, 622, 650, 671, 803, 804, 807, 860, 926.

¹¹ R. M.: *Tanulmányok* ... 142–145.

¹² KAFFKA M.: *Összes Versei* – Sajtó alá rendezte Radnóti Miklós Bp. 1944. A kötet már régebben készen állhatott, ezt igazolja kiegészítő cikke: *Kaffka Margit kallódó verse* – It; 1943. 4. sz. 177. Új kiadása KOZOCSA SÁNDOR gondozásában, Magyar Helikon 1961. A kísértő tanulmány Radnóti Kaffkáról írt munkájának részlete 181–218.

Anna igazgatása idején 1948–49-ben.) Az ügyvezető igazgató Péter András és a fő-fő lektor Schöpflin Aladáron kívül Komor András volt itt Radnóti legjobb barátja. A Franklin Társulathoz hosszú éveken át több szál fűzte. Zádor Anna így emlékszik vissza:

„Amikor 1935 végén a Franklinhoz kerültem, Radnóti már ahhoz a bizonyos baráti körhöz tartozott, amelyet elsősorban Péter András, aki 1932–34 között vette át egyfajta irodalmi igazgató ügykörét a Franklinnál, alakított ki. Nem hinném, hogy Radnóti Schöpflin ajánlotta volna be, noha ő minden fiatal tehetséget figyelemmel kísért és pártolt. Őt vagy Péter András ismerte meg Ortutay vagy Bálint Györgyék révén, vagy mintha egyenest Ortutay hozta volna őt oda, aki valóban a Franklin belső köréhez tartozott.

A Franklin lektorai közül valóban Komor András volt a legjobb barátja, a két házaspár összejárt, helyesebben Komorék — akik nehezebben mozdultak el hazulról az asszony lábbaja miatt — számos fiatal barátjukat látták maguknál. De természetesen jóban volt Péter Andrásal is, nem beszélve Schöpflinről és a többiekéről. Péter, Bálinték egy szorosan összetartozó kör volt, Schöpflin már koránál fogva is a tisztelt főnök. Radnóti gyakran feljárt a Franklinhoz, nagyon sokszor csak beszélgetésre, klubszerűen. Erejét, idejét nagyon féltette, hogy minél inkább költészetre koncentrálhasson. A Kétnyelvű Klasszikusok, valamint a teljes magyar Shakespeare kifejezetten Péter András nehezen megvalósított ötletei voltak. Bizonyára lektorált olykor, de semmi konkrétumra nem emlékszem és arra sem, hogy értett-e angolul. Franciából is fordítottunk, lehet, hogy ezek ajánlásában, noha ez általában Komor reszortja volt, ő is tevékeny részt vett.”¹³

Rendszeresen részt vett a Tükör-teákon Péteréknél. Péter András, illetve a Franklin részére készült az a tervezete, amelyben a Magyar Könyvtár, az Olcsó Könyvtár és a Tevan Könyvtár mintájára világ-irodalmi és magyar klasszikusokat tömegesen, olcsón, ponyván szeretett volna kiadatni.¹⁴ A kiadó próbálkozott is két sorozattal, az egyik Olcsó Könyvtár — Új folyam címmel az értelmiségnek jelent meg, de túl konzervatív külsővel; ennél sikeresebb volt egy falusi vásárookra készült sorozat, voltaképpen a paperback első magyar formája, ebben magyar klasszikusokon, Petőfin stb.-n kívül bombasiker volt Boldizsár Iván *Dánia, a gazdag parasztok országa* c. útinaplója (40 000 példány).

Az Athenaeum munkatársi gárdájába Radnóti *Az európai kultúra története* című sorozat barokk kötete révén került be. A. Gleich-Russwurm Reitzer Béla által fordított műve részére 11 versfordítást készített Ariosto-tól a barokk költőkön és népdalokon át Rilké-ig.¹⁵

Cserépfalvi fémjelezte 1938-ban *Meredek út* c. kötetét. Ekkor kapott megbízást a József Attila tanárának, Galamb Ödönnek visszaemlékezéséhez csatolt József Attila-töredékek sajtó alá rendezésére s ez alkalmat

¹³ ZÁDOR ANNA levele hozzám 1968. nov. 18-ról. — ORTUTAY GYULA hivatott a költőnek a Franklinnal való kapcsolatát feltárni.

¹⁴ *Klasszikusok és modernek a ponyván* (1940.), Tanulmányok... 253–255.

¹⁵ GÁL I.: *Radnóti Miklós ismeretlen és elfelejtett műfordításai* — Fil. Közl.; 1961. 171–174. BOTKA F.: *Egy elfeledett Radnóti fordítás* — ItK; 1968. 235–236.

adott neki, hogy a nagy költő teljes életműve kiadását sürgesse.¹⁶ Cserépfalvi adott megbízást Henry de Montherlant *Lányok* c. regénye első kötetének fordítására. Radnóti egyik legnagyobb stílusmutatójának (279 oldal!) eddig még nem akadt elemzője és méltatója, pedig Illés Endre legutóbb Gyergyai magyar Proust-ja és Hevesi András magyar Huxley-ja mellett emlegette.¹⁷ Fennmaradt a nyoma annak, hogy Radnóti egy nagy európai lírai antológiát tervezett. Ez eredetileg a József Attila által Cserépfalvival kezdeményezett *Európai Költők Antológiájának* megvalósítása lett volna. (Faludy György ilyen című munkája lett a végeredmény.) Cervantes *Don Quijotéjának* átdolgozása egyik dédelgetett munkája volt.¹⁸

Az Officinát óhajtotta Radnóti végül is rábeszélni erre a kiadványra, de az ilyen méretű munkákat nem tervezett. Részt vett viszont Radnóti Cs. Szabó László nagy olasz antológiájának (*Márvány és babér. Versek Itáliáról, 1947.*) fordítói munkálataiban. Du Bellay, Goethe, Landor, Meyer és Wordsworth-fordításai ide készültek. Az Officina egyik kiadványa, a Trencsényi-Waldapfel Imrével közösen gondozott *Pásztori magyar Vergilius* Radnóti nagyjelentőségű eclogáinak forrása.

Az Almanach, egy lábönjáró könyvkiadó vállalat, A Toll megszűnése után a szerkesztő-kiadó Kaczér Illés szerény vállalkozása, két könyvét adta ki Radnótinak 1940-ben: a *Válogatott verseket* és *Ikrek hava* c. önéletrajzi töredékét.

A Hungária karácsonyi könyvajándék-sorozata részére készült 1942-ben a verses Naptár. A vezérigazgató Bródy László nyomdász művészetben járatos nejeknek, Bródy-Maróti Dórának sorozatában évről évre a legváltozatosabb nyomdai műrecek láttak napvilágot; a *Haldl Himnusza*, Karinthy, Márai, Ortutay, Fitz József könyvei között lírájával kimagaslik Radnóti részvétele. Ortutay és a Szegedi Fialatok Haiman-Kner Györgyhöz fűződő kapcsolata sugallhatta ezt a kiadványt, de talán a Franklin Társulat könyvkereskedésének vezetéséből a Hungária Könyvkiadó lektorának átment Rába Leó is közrejátszott benne.

A Vajda János Társaság Flora Mundi sorozatában megjelent bibliofil szépségű Apollinaire-kötet a főtítkár, Plätz Rudolf hozzájá-

¹⁶ Újra: *Tanulmányok* ... 256–261.

¹⁷ Jelenkor 1969. jan. 28.

¹⁸ SONNEVEND PÉTER: *Fejezetek a Cserépfalvi Könyvkiadó Vállalat (1934–1949) történetéből* — Magyar Könyvszemle 1968. 324. A Cervantes-kiadást kivéve más Radnóti-kapcsolatokat nem említi.

mulásán kívül a két fordító, Radnóti és Vas István költségén látott napvilágot.¹⁹

Szukits szegedi könyvkereskedőnek, Radnóti diákkori barátjának elfelejtett kiadványa a Képes Gézával, Szemlér Ferencsel és Vas Istvánnal együtt fordított *Szerelmes Versek* c. antológia.

A Pharos c. bibliofil-kiadót Szécsy János és Szabó-Froreich Antal alapította és tartotta fenn. Itt jelentek meg Radnóti gyönyörű műfordításai az *Orpheus nyomdban* c. kötetben. De akárcsak Montherlant-fordítása, a Pharos-sorozatába készült remek *Huizinga-fordítása* és *Karunga a holtak ura* c. 262 oldalas néger mesegyűjteménye szintén nem találta meg még méltatóját. Ezt a kevés, de nagyon megszárt műsorú kiadványt produkáló kiadót a Szegedi Fialatok látták el fordító gárdával. A cég lektora, Szécsy János az ellenállási mozgalom és a háború utáni szellemi megújulás érdekes alakja.²⁰

A Bárd-kiadónak 1940 körül fordított egy *Ördögziget* c. francia krimi; de hát Petőfi prózai fordításai sem a világirodalom nagyjaitól származtak.

Szenvedélyesen érdeklődött a könyvnek mint ipari-művészeti alkotásnak minden problémája iránt. Sajátmaga tervezte könyvei külső kiállítását, válogatta ki a papírt, a betűtípust, az illusztrátort. Nyomdászokkal, mint Antos Istvánnal, az utóbbi évek pénzügyminiszterével, és Müller Lajossal, az ismert illegális nyomdással szoros baráti kapcsolatban állt. „Miklós személyesen ott volt a szedésnél, a nyomdászok között, valahányszor csak könyve készült és hozzáértő figyelmét, tapintatos észrevételeit mindig szívesen fogadták” — írja Radnóti Miklósné.²¹ Frankl Sándor, az írók könyvkötője, a szép kötések szerelmese, sokat foglalkoztatott jóbarátja volt.²²

A harmincas években fiatal költők kiadókra nem számíthattak és nehogy „A szerző kiadása” éktelenkedjék a címlapon, vagy valamely folyóirat, társaság vagy munkaközösség, vagy egyszerűen csak egy nyomda szerepelt. Radnóti műveinek kiadástörténetével érdemes lenne a jövőben többet foglalkozni. A *Kortárs* és a *Fialat Magyarország* c. folyóiratok szerepelnek az 1930-as *Pogány köszöntő* és az 1931-es *Újmódi pásztorok éneke* c. könyvein, a Szegedi Fialatok az 1933-as

¹⁹ VAS ISTVÁN szíves szóbeli közlése.

²⁰ SZÉCSY 1945-ben a Révai vezérigazgatója és a Magyar Enciklopédisták Társaságának szervezője; pár éve Közép-Amerikában halt meg. Érdekes könyvei: *Az erdszak kora* 1943, *Az ittfeljött nép* 1945, *A láthatatlan hadsereg* 1945.

²¹ 1969. febr. 9-i leveléből.

²² Cs. SZABÓ LÁSZLÓ: *A könyvkötő, Frankl Sándor emléke*. Két part. Bp. 1946. 273–278.

Lábadozó szél-en és az 1935-ös *Újhold*-on, a *Nyugat* emblémája azonban az 1936-os *Járkálj csak halálrafélt*-en szintén nem jelent többet, mint a Gyarmati nyomda cégjelzése az 1934-es *Ének a négerről* c. könyvében.

Radnóti Miklósnak a magyar könyvkiadókkal való összeköttetései nemcsak politikai és társadalmi kapcsolatai miatt érdekesek, hanem eddig életművébe be nem vont prózai és műfordítói munkái miatt is. Minden sora igazolja a magyar irodalomban annyira érvényes „jó költő = kitűnő prózaíró” mondást. Ideje lenne összes prózai műveit, valamennyi szétszórt sorát méltó módon összegyűjteni; ezek költészetére is fényt vetnek állásfoglalásai, ízlésalakulásai és kultúrpolitikai koncepciója miatt.

GÁL ISTVÁN